

Apie britus Lietuvoje, arba Williamo Henry'o Langhorne'o kelionė į Veprius

Jolita Mulevičiūtė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: jolita.m11@gmail.com

Publikuojamas šaltinis – škotų kunigo W. H. Langhorne'o prisiminimai apie XIX a. 5 deš. įvykusią jo kelionę į Lietuvą. Šis tekstas suteikia informacijos apie to meto Europos kelionių kultūrą ir keliavimo sąlygas Rusijos imperijoje. Jis praplečia žinias apie mažai tyrinėtus kultūrinius Didžiosios Britanijos ir Lietuvos ryšius, o kartu patikslina Lietuvos dvarų ir giminių istorijos duomenis.

RAKTAŽODŽIAI: Didžioji Britanija, angļomanija, kelionės, Lietuvos dvarai, giminių istorija, Vepriai, Bower Saint Clairai

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, grafų Kosakovskių fonde, saugomas neišvaizdus, plonas sąsiuvinukas – toks, kokie šiandien naudojami vidurinėse mokyklose. Ant jo žalsvo viršelio lenkų kalba užrašyta: „Versta iš anglų kalbos / „Prisiminimai apie gyvenimą Lietuvoje prieš pusę šimtmečio“ / Kunigo W. H. Langhorne / „Referatas perskaitytas Anglų–rusų literatūros draugijos susirinkime Londone“ / „The Anglo-Russian Literary Society“ / 1904 m. birželio 7 ir publikuotas / šios Draugijos biuletenyje“¹. Taigi rankraštis – tai straipsnio vertimas, kurio originalas pasirodė periodiniame leidinyje *Proceedings of the Anglo-Russian Literary Society* tais pačiais metais, kai pranešimas buvo pagarsintas². Biuletenį leidusi Anglų–rusų literatūros draugija (1893–1936) buvo įkurta prie Londono imperatoriškojo instituto rusų kalbai bei kultūrai Didžiojoje Britanijoje skleisti ir gerinti dviejų supervalstybių santykius. Pastarieji per visą XIX a. buvo įtemti, o kartais net peraugdavo į atvirą karinį konfliktą. Rusija Jungtinę Karalystę vertino kaip pavojingą konkurentę tarptautinėje arenoje. Be to, rusų nepasitenkinimą kėlė priešininkės kritika, nuolat reiškiamą carinės valdžios vidaus politikos atžvilgiu. Neigiamą reakciją taip pat kėlė tai, kad Londonas buvo tapęs daugelio revoliucingai nusiteikusių emigrantų iš Rusijos, Lenkijos ir Lietuvos priebėga³. Draugija šią nepavydėtiną padėtį stengėsi gerinti, tačiau reikšmingesnės įtakos tarpvalstybiniais santykiams taip ir neįgijo. Netrukus po to, kai liovėsi egzistuoti, organizacija buvo visiškai užmiršta, o jos leidinys tapo bibliografinė retenybe.

1 „Tl[u]maczono z angielskiego / „Wspomnienia z pobytu / na Litwie przed półwiekiem“ / przez / Księdza W. H. Langhorne / „Referat odczytany na zebraniu / Anglo-Rossyjskiego Towarzystwa / Literackiego w Londynie“ / „The Anglo-Russian Literary Society“ / 7 czerwca 1904 r. i ogłoszono drukiem / w sprawozdaniach tegoż Towarzystwa” (*Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius*. F. 99. B. 120. L. 1).

2 Langhorne 1904: 10–25.

3 Apie vieną tokių „lietuviškų“ atvejų plačiau žr. Griškaitė 2012: 233–241.

Matyt, tekstą vertė grafo Stanislovo Kazimiero Kosakovskio žmona Sofija (Zofia Bower Saint Clair, 1869–1911), nes ant Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomo sąsiuvinio yra jos parašas. Greičiausiai anglišką publikaciją iš paties prisiminimų autoriaus gavo grafienės brolis. Mat 1905 m. lankydamasis Londone, Edmundas Bower Saint Clairas (1876–1966) susitiko su Langhorne'u, – šis, nors ir sulaukęs garbaus amžiaus, tada dar atsiminė Veprių dvaro kaimynų pavardes bei aplinkinių vietovių pavadinimus⁴.

Kelionę į Lietuvą aprašęs Williamas Henry's Langhorne'as – škotų kunigas, Katalikų Bažnyčios Škotijoje ir gimtųjų vietų istorijos tyrinėtojas. Jo pasakojime konkrečios datos neminimos, bet iš konteksto galima numanyti, kad į Veprius jis atvyko tarp 1845 ir 1849 metų. Škoto pasirodymas Lietuvos provincijoje buvo gana neįprastas (ryškesnis precedentas – škotų pirklių kūrimasis XVII a. Kėdainiuose), tačiau į Rusijos imperiją šios tautybės svetimšaliai užklysdavo palyginti dažnai, o kai kurie netgi imdavosi verslo arba stodavo valstybės tarnybon. Greta prancūzų, amerikiečių ir Prūsijos valdinių, Didžiosios Britanijos gyventojai XIX a. buvo bene gausiausia čia apsilankusių keliautojų grupė. Užsieniečiai atvykdavo įvairiais tikslais: moksliniais, diplomatiniais, žurnalistiniais, prekybiniais, ieškodami darbo ar tiesiog tenkindami turistinį smalsumą (paskutinis motyvas darėsi vis svarbesnis ir šimtmečio pabaigoje įsivyravo). Nors Rusijos imperijos šviesuomenės kasdienybę smelkė prancūziška kultūra, susidomėjimas Jungtine Karalyste taip pat buvo nemažas, be to, didėjo, kartais išvirsdamas į tikrą anglomaniją. Štai 1866–1867 m. Vilniaus viešojoje bibliotekoje dirbęs ir iki 1872 m. pėstininkų junkerių mokykloje dėstęs Aleksejus Vladimirovas (1829 ar 1830–1905) buvo karštas Didžiosios Britanijos garbintojas. Šis Maskvos dvasinės akademijos auklėtinis savarankiškai išmoko anglų kalbą. Padirbėjęs 1858–1861 m. Maskvoje ėjusio mėnraščio *Вестник промышленности* redakcijoje, atstovavusioje slavofiliškai nusiteikusiems rusų pramonininkams, išvyko į Londoną, vedė anglę, akvarelininkę mėgėją, ir kurį laiką ten gyveno. Londonas liko jo svajonių miestas, o Didžioji Britanija tapo valstybės idealu – net Rusijos ir Lenkijos Karalystės santykius jis įsivaizdavo panašius į Anglijos ir Škotijos sąjungą⁵. Tačiau atvykus į Vilnių, „vakarietiškos“ pažiūros Vladimirovui nesukliudė stoti reakcinių jėgų pusėn ir energingai prisidėti prie krašto rusinimo. Iki gyvenimo pabaigos jis liko ištikimas Michailo Muravjovo politikos rėmėjas ir buvusio Vilniaus švietimo apygardos globėjo Ivano Kornilovo šalininkas.

Jungtinės Karalystės ūkis, mokslas, teisinė sankloda darė įspūdį ir Rusijos valdomų Lietuvos bei Lenkijos žemių gyventojams. Noriai skaityta Byrono poezija, Walterio Scotto romanai, vėliau – realistinė anglų proza. Vakariniame imperijos pakraštyje

4 Stanislovo Kazimiero Kosakovskio 1905 m. dienoraštis. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS). F. 110. B. 82. L. 3v–4.

5 *Отчет Виленской...* 1906: 38–40; Aleksejaus Vladimirovo autobiografiniai duomenys [1882]. LMAVB RS. F. 9. B. 99. L. 27–28.

anglų literatūra tapo plačiau žinoma nuo XIX a. 3 deš., ją skleidė daugelis periodinių kultūros leidinių, tarp jų – žurnalas *Dziennik Wileński* (1815–1830)⁶. Ištisą šimtmetį, iki pat XX a. pr., čia neatslūgo susižavėjimas neogotika: ne viena nauja rezidencija buvo suprojektuota sekant anglų ar škotų viduramžių architektūros formomis (žymesni lietuviški pavyzdžiai – Vaitkuškio, Beržėnų ir Lentvario rūmai). Dažnas išsilavinęs bajoras mokėjo ne tik prancūzų, bet ir anglų kalbą. Pastaroji ypač plito antroje šimtmečio pusėje: pasak Anetos Bołdyrew, tuo laikotarpiu jos mokėjimas ėmė simbolizuoti priklausymą aukštuomenei⁷. Įsigalėjo mada samdyti angles namų mokytojomis. Pavyzdžiui, Taujėnuose Radvilams ištikimai tarnavo panelė Kingston⁸. XX a. pr. į inžinieriui Aleksandrui Konstantinui Brochockiui priklausantį Vereskovo dvarą Naugarduko apskrityje atvyko panelė Mary Ewelyn Orme. Skirtingai nei prieš tai čia dirbusios prancūzės, naujoji guvernantė ponų vaikus auklėjo atšiauria angliška dvasia: šiltuoju laiku vertė vaikščioti basus, o žiemą praustis lediniu vandeniu⁹. Kaip tik tada angliškas stilius išpopuliarėjo buityje. Antai Saldutiškio dvarininkas Mieczysławas Jałowickis, apsilankęs Ukmergės arklių mugėje, Kauno gubernijos puošėivas sužavėjo savo angliška apranga – batais, bridžais ir sportine striuke, kurią buvo įsigijęs Londone¹⁰.

XIX a. ir carinės imperijos gyventojai vis dažniau išsiruošdavo į tolimas išvykas. Tiesa, šis procesas, įgijęs pagreitį Aleksandro I laikais (1801–1825), sulėtėjo į valdžią atėjus Nikolajui I (1825–1855). Naujasis valdovas į užsieniečius žvelgė nepatikliai. Jo valdymo laikotarpiu, kai garsioji liaudies švietimo ministro Sergejaus Uvarovo triada „stačiatikybė – patvaldystė – tautiškumas“ tapo ideologiniu oficialiosios politikos pamatu, sustiprėjo religiniai, patriotiniai rusų jausmai ir padaugėjo vietinių, ypač piligriminių, kelionių. Po to, kai 1861 m. buvo panaikinta baudžiava, atsirado nauja, sparčiai gausėjanti gyvenamąją vietą keičiančiųjų rūšis – svetur darbo ieškantys emigrantai.

Galimybės keliauti Rusijoje priklausė nuo politinės situacijos, o ši, kaip žinoma, buvo permaininga. Antai po 1848 m. Prancūzijoje kilusios revoliucijos prancūzams buvo uždrausta įvažiuoti į imperiją. Kurį laiką ribotas bet koks sienos kirtimas, teisė laisvai atvykti palikta tik britams¹¹. Tai nereiškė, kad imperijos teritorijoje šie svetimšaliai gali judėti nevaržomai. Keliavimo sąlygos buvo griežtai reglamentuotos. Iš bet kurio įvažiuojančio užsieniečio būdavo paimamas pasas ir išrašomas vidaus dokumentas. Kelionės pažymą reikėjo atnaujinti kiekviename pakeliui pasitaikančiame gubernijos mieste, o pasiekus galutinį punktą pakeisti gyventi leidžiančiu specialiu

6 *Słownik literatury...* 2009: 22.

7 Bołdyrew 2008: 208.

8 Kossakowska-Szanajca 2009: 115.

9 Andrzej Brochocki. Na przełomie dwóch epok: zapiski obszarnika. 1955–1965. *Biblioteka Jagiellońska*. Sygn. rkps 9874 III. L. 35.

10 Jałowicki 2003: 111.

11 Иванов 2011: 92.

bilietu, kurį už du sidabro rublius išduodavo vietinis gubernatorius¹². Nėgana to, daugelis atvykėlių buvo stebimi slaptų agentų ir policijos pareigūnų. Pavyzdžiui, kai 1841 m. vasarą viešėjo grafų Güntherių Dabraulėnuose ir kasdien Svierių ežere žvejodavo, Aleksandras Bower Saint Clairas netruko sulaukti tikrintojo: prisistatęs uniformuotas valdininkas paprašė pateikti asmens liudijimą, nes buvo girdėjęs apie laiveliu plaukiojantį ir planus piešiantį anglą¹³.

Tačiau britai neilgai naudojosi išskirtine caro malone. Imperinės valdžios prielankumas baigėsi prasidėjus Krymo karui (1853–1856). Šis tarptautinis konfliktas turėjo tiesioginės įtakos Langhorne'ą pakvietusiai Veprių dvaro savininkų Bower Saint Clairų šeimai.

Aleksandras Bower Saint Clairas (1800–1880) gimė Škotijoje, Kincaldrumo dvare (1 pav.). 1833 m. vedęs Verkiuose gimusią Palagėją Kosakovskytę (Pelagia Kossakowska, 1797–1881), atvyko gyventi į Lietuvą. Su savo išrinktąja susipažino Florencijoje. Juos suartino ta pati – katalikų – religija, tapyba (abu buvo dailininkai mėgėjai) ir muzikavimas (pasak Gabrielės Güntherytės Puzinienės, grafitė Pelagėja pirmiausia įsimylėjo gitara skambinančio ir dainuojančio svetimšalio balsą¹⁴) (2 pav.). Regis, šias vedybas nulėmė meilė, kuri tais laikais nebuvo įprastas akstinas susituokti. Škotas greitai pritapo Lietuvos kilmingųjų bendruomenėje, nepaisant to, kad tarp vietinių jis išsiskyrė ne tik per šventes dėvimu nacionaliniu kostiumu, šokiravusiu daugelį, pirmiausia moteris, bet ir karštu temperamentu bei ypatingu pomėgiu sportinėms pramogoms atvirame ore.

Langhorne'as aprašė Bower Saint Clairų klestėjimo tarpsnį. Veprių dvaras buvo stambus. Iki baudžios panaikinimo jam priklausė 64 valstiečių trobos ir 3 800 dešimtinių geros dirbamos žemės bei miško¹⁵. Tiesa, kadaise keletą mylių besitęsusių neįžengiamą girią jau buvo gerokai iškirę

1 pav. Aleksandras Bower Saint Clairas vyresnysis. XIX a. 6–7 deš. Nežinomas fotografas. LNB RKRS. F. 99. B. 1428. L. 1

12 Ten pat: 93.

13 Giunterytė Puzinienė 2005: 274.

14 Ten pat: 182.

15 *Słownik geograficzny...* 1893: 378.

2 pav. Pelagėja Kosakovskytė Bower Saint Clair. XIX a. 6–7 deš. Nežinomas fotografas. Fotokopija. *NČDM Fototekos ir dokumentacijos skyrius*. Alb. E, Ta-5252. P. 3., fot. 5920

įsakė sekvestruoti, o šeimai uždraudė įvažiuoti į imperiją²⁰. Vis dėlto neaiškiais aplinkybėmis savininkams pasisekė tais pačiais metais Veprių dvarą parduoti Ksaverui ir Onai Podbereskiam. Tik 1859 m. pabaigoje Bower Saint Clairai atgavo senąsias teises, tačiau prarastos gerovės nebesusigrąžino. Šeimos nariai pasklido po įvairias šalis. Jauniausiojo sūnaus Roberto Felikso (1839–1897), mirusio Paryžiuje, likimo detalės nežinomos. Vyriausias Stanislovas (1835–1887) (3 pav.) po daugybės audringo

ponios Palagėjos tėvai Kosakovskiai, tačiau Langhorne'o viešnamis laikais čia vis dar būdavo rengiamos prabangios medžio-klės¹⁶. Nors kelionės aprašyme vaizduojami idiliški socialiniai santykiai, iš tiesų Vepriuose pasitaisydavo valstiečių pabėgimų¹⁷. Kad ir kaip būtų, 5 deš. šeima gyveno nepatirdama stygiaus, kol ramybės nesugriovė besiplečiantis karinis konfliktas, kai 1854 m. pradžioje Didžioji Britanija stojo Rusijos priešinkės Turkijos pusėn.

Prasidėjus oficialiems karo veiksams, Rusija visiems į užsienį išvykusiems savo valdiniam įsakė nedelsiant sugrįžti. Pelagėja Bower Saint Clair kaip tik viešėjo Berlyne, tačiau užuot paklususi valdžios reikalavimui¹⁸ susiruošė tiesiai į kariuojančio priešą glėbį. Jos kelionė į Londoną¹⁹, kurią veikiausiai lėmė troškimas susitikti su artimaisiais, karo sąlygomis prilygo neregėtam akibrokštui. Padėtį dar labiau komplikavo Bower Saint Clairų sūnus Stanislovas, tuo metu kovęsis Krymo pusiasalyje kaip britų armijos kapitonas. Todėl caro administracija ėmėsi priemonių: 1855 m. Bower Saint Clairų turtą

16 Pelagėjos Bower Saint Clair brolis Stanislovas Feliksas Kosakovskis prisiminė: „Kurapkų [medžioti] vykdavome į Deltuvą, į Varinę – kiškių ir barsukų, lokių ir lūšių – į Veprius, o į Mantromiškius – briedžių“ (Kossakowska-Szanajca 2009: 22).

17 *Vepriai* 2010: 90, 111.

18 Tikriausiai P. Bower Saint Clair buvo Rusijos imperijos valdinė, o jos situoktinis ir vaikai turėjo Didžiosios Britanijos pilietybę, todėl nebuvo pavaldūs carinės valstybės jurisdikcijai. Tačiau vėlesniuose dokumentuose ir ji traktuojama kaip užsienietė.

19 *Vepriai* 2010: 91.

20 Ten pat: 107–110.

3 pav. Stanislovas Bower Saint Clairas. XIX a. 6 deš. pradžia. Nežinomas fotografas. Dagerotipo fotokopija. *NČDM Fototekos ir dokumentacijos skyrius*. Alb. F, Ta-5253. P. 46, fot. 6879

4 pav. Aleksandras Bower Saint Clairas jaunesnysis. XIX a. 6 deš. pradžia. Nežinomas fotografas. Dagerotipo fotokopija. *NČDM Fototekos ir dokumentacijos skyrius*. Alb. F, Ta-5253. P. 46, fot. 6881

gyvenimo peripetijų, du kartus vedęs ir susilaukęs trijų dukterų, mirė mažame Rytų Belgijos miestelyje Linjevilyje (Ligneuville)²¹. Vidurinysis Aleksandras (1836–1880) (4 pav.) 1858 m. tarnavo Didžiosios Britanijos pasiuntinybėje Sankt Peterburge, vėliau buvo generalinis konsulas Jungtinės Moldavijos ir Valakijos kunigaikštystės sostinėje Jasuose. Mirė ir palaidotas Londone. Buvo vedęs Prancišką Klingert²², su ja susilaukė sūnaus ir šešių dukterų, iš kurių į protėvių žemę sugrįžo vienintelis Edmundas²³.

Langhorne'o prisiminimai aprėpia laikotarpį, kai Vepriuose gimę Bower Saint Clairų sūnūs Stanislovas ir Aleksandras buvo beįžengią į paauglystės amžių. Taigi pribrendo reikalas motinos globą pakeisti gubernierio priežiūra²⁴. Ir štai pasamdytas mokytojas vyksta pas būsimus auklėtinius į nežinomą kraštą (kad apie Lietuvą beveik nebuvo

21 Pezda 1993: 331–332.

22 Pranciška Klingert (Franciszka Klingert arba Klinger, 1840–1891), artimųjų vadinta Fanny, po vyro mirties gyveno ir mirė Vilniuje.

23 Edmundas Bower Saint Clairas į Didžiąją Britaniją repatriavo po II pasaulinio karo kartu su lenke žmona. Dėl vėlyvos santuokos šeima palikuonių nesulaukė, tad vyriškoji Bower Saint Clairų Veprių giminės linija nutrūko arba apie šios šakos narius nėra žinoma (Kossakowka-Szanajca 2009: 153).

24 Tamara Bairašauskaitė tvirtina, kad Lietuvos žemėse, kaip ir Lenkijoje, motina sūnus auklėdavo iki aštuonerių metų, o vėliau šias pareigas perduodavo mokytojams (2011: 236).

nieko girdėjęs, jis užsimena savo prisiminimų įžangoje). Tai epocha, kai kelionių industrija dar tik formuojasi, todėl škotas naudojasi privačiais ryšiais ir asmeninėmis rekomendacijomis. Svetimą šalį memuaristas aprašo truputį iš aukšto ir jos vaizdą stengiasi šiek tiek „suegzotinti“. Jis pabrėžia vaikišką čionykštės prastuomenės ir smulkių pareigūnų naivumą, įžvelgia pavojingas ligas, kurios vargu ar tuomet begalėjo masiškai plisti, kaip įprastus apibūdina retai pasitaikančius gamtos reiškinius. Kita vertus, keliautojas nuolat ieško ko nors atpažįstamo ir tokių ženklų randa: tai – anglų kalba, kuria šneka aukšti rusų karininkai, ir britiški pramonės gaminiai bei škotiškas ūkininkavimas. Autorius vengia Rusijos imperijos realijas aštriai kritikuoti (juk jis priklauso Anglų-rusų literatūros draugijai ir įeina į šios organizacijos komiteto sudėtį). Vis dėlto pro jo akis nepraslysta imperijos kontrastai: nepriekaištingai išsilavinę čia tokie pat dažni kaip nemokšos, o griežtas policinis režimas netrukdo kasdien apeiti įstatymus. Kad ir kaip būtų, Langhorne'as į nepažįstamą aplinką integruojasi. Pritapti leidžia luominis mentalitetas: pamatinės atvykėlio nuostatos – besąlygiška pagarba kilmei ir valdžiai – tos pačios kaip carinėje imperijoje. Adaptuotis padeda ir aristokratijos kultūros kosmopolitizmas: nepaisant gajų senųjų tradicijų, Lietuvoje gyvenama ir pramogaujama panašiai kaip visoje Europoje. Be to, tarp turtingos lietuviško kaimo rezidencijos ir likusio „civilizuoto“ pasaulio nėra ne tik ryškios kokybinės perskyros, bet ir erdvinės izoliacijos (bent jau jų atskirtis ne tokia, kokią galima būtų įsivaizduoti, nes užkampis – modernios komunikacinės visuomenės produktas). Vėprieus nuo Eliziejaus laukų skiria tiems laikams menkas atstumas. Ne itin varginanti kelionė užtrunka viso labo tris savaites, o paskui – žiema šventiškame Paryžiuje.

Nors Langhorne'o pasakojime nėra esminių naujų atodangų, vis dėlto jis suteikia informacijos apie to meto Europos kelionių kultūrą ir keliavimo sąlygas Rusijos imperijoje. Šis šaltinis praplečia žinias apie mažai tyrinėtus kultūrinius Didžiosios Britanijos ir Lietuvos ryšius. Be to, tekstas gali praversti lokaliai istorijos tyrimams (jo nepastebėta rengiant Vėprieams skirtą *Lietuvos valsčių* serijos knygą). Patvirtindamas ir patikslindamas ne vieną praeities kasdienybės detalę jis papildė Lietuvos dvarų ir giminių studijas. Taip pat svarbu, kad kelionės aprašymas skaitytojui suteikia galimybę patirti spalvomis, kvapais bei garsais besiskleidžiančią tikrovės gyvastį, kurios paprastai neįstengia perteikti daugelis archyvinių dokumentų. Lietuviškas prisiminimų vertimas parengtas pagal originalų straipsnį, kartu atsižvelgiant į kai kurias Z. Kosakovskos pataisas. *Menotyros* žurnale škoto memuarai publikuojami kiek sutrumpinti, praleidžiant bendro pobūdžio samprotavimus.

„<...> Buvau ką tik baigęs mokyklą, kai senas mūsų šeimos draugas seras Johnas Hope'as²⁵, Midlothiano grafystės atstovas Parlamente, pranešė, kad Bower St. Clairas,

25 John James Hope-Johnstone (1796–1876) – 7-asis Annandale'io ir Hartfello erlas. 1830–1847 ir 1857–1865 m. Didžiosios Britanijos parlamente atstovavo torių partijai.

priklausąs Angus klanui ir vedęs lietuvę damą, prašo rekomenduoti jaunuolį, kuris norėtų atvykti į jo šeimą metams ar dvejiems tramdyti vienuolikmetį ir dvylikametį jo sūnus, geresnius medžiotojus ir žvejus nei mokinius, leidžiančius laiką valstiečių berniūkščių draugijoje. Seras Johnas norėjo pasitarnauti savo senam draugui ir pagelbėti man, nes ne perdėm vertino lotynų bei graikų kalbas, o keliones ir modernių kalbų mokėjimą laikė žymiai svarbesniais dalykais. <...>

Tėvas²⁶, mano ateities atžvilgiu puoselėjęs savus planus ir universitetinį išsilavinimą laikęs būtinu, dvejojo duoti sutikimą, bet mano motina, Rusijoje turėjusi giminių, kurie kartkartėmis mus aplankydavo ir ją stebino kalbų mokėjimu bei puikiomis manieromis, laikėsi nuomonės, kad man būtų naudinga metus kitus praleisti St. Clairų šeimoje, ir galų gale buvo nutarta, kad priimsiu sero Johno pasiūlymą – šis sprendimas jam buvo labai malonus, lygiai kaip, tarp kitko, ir man pačiam, nes troškau pamatyti šiek tiek pasaulio. <...> Šiaurinis geležinkelis tuomet buvo nutiestas tik iki Darlingtono, taigi iki Halo²⁷ turėjau keliauti dilynau; tėvas su manimi atsisveikino laivo „City of Hamburg“ denyje <...>. Didysis Hanzos miestas [Hamburgas – *J. M.*] kaip tik tuo metu atsistatinėjo po jį nuniokojusio gaisro. Pirklys, kuriam įteikiau rekomendacinį laišką, nuvedė mane į Miesto teatrą pasiklausti Jenny Lind²⁸, o paskui – į savo kazino. <...> Mano draugas patarė man plaukti iki Magdeburgo, o iš ten geležinkeliu vykti į Berlyną. <...> Dvi dienas praleidau apžiūrinėdamas Berlyną, vieną – Poznanę, iš kurios išvykau Rusijos sienos link, į Slupcą²⁹. Čia turėjau bėdų dėl mano vežamų knygų, kurių, kaip man vėliau sakyta, galėjau išvengti, jei būčiau žinojęs apie muitinės kontrolierių įpročius, kadangi, nepaisant cenzūros, čia galima gauti bet kurį draudžiamą leidinį, nes tarpsta kontrabanda, ir kaimiečiai perveža vežimus, prikrautus įvairių produktų, po kuriais paslepia apmokestinamas prekes ir knygas. Mano pasą konfiskavo ir išdavė kitą, leidžiantį vykti per Varšuvą į Kauną. Tarp mano kelionės draugų buvo rusų generolas su sūnumi, kurie kalbėjo angliškai ir buvo labai paslaugūs. Neilgai trukus generolas atidarė kelioninį krepšį ir iš jo ištraukė puikiai iškeptų viščiukų, baltos duonos, vyno bei degtinės, kviesdamas mane drauge pasistiprinti. Turiu pažymėti, kad ne tik tada, bet ir vėliau ne kartą patyriau karininkų draugiškumo apraiškas. Generolas pasitarnavo ir atvykus į Varšuvą, kai mano daiktus įsakė pakrauti į puskarietę ir nusiuntė į Vilniaus viešbutį, o apsikeitęs

26 Thomas Langhorne. 1827 m. Musselburge, netoli Edinburgo, įsteigė Loreto mokyklą (*Loretto School*) kilmingų katalikiškų giminių berniukams. Ši iki šiol veikianti įstaiga tapo pirmąja internatine mokykla Škotijoje. Tikriausiai prisiminimų autorius gimė Musselburge ir galbūt 6 deš. kartu su broliais Loreto internatinėje mokytojavo.

27 Halas (angl. Hull, oficialus pavadinimas – Kingston upon Hull), miestas Šiaurės rytų Anglijoje prie Halo upės žiočių; svarbus uostas.

28 Johanna Maria Lind, žinoma kaip Jenny Lind, švedų operos dainininkė (sopranas); nuo 1840 m. Karališkosios švedų muzikos akademijos narė. XIX a. 5 deš. labai populiarė Europos teatruose.

29 Slupca (lenk. Słupca), miestas dabartinėje Didžiosios Lenkijos vaivadijoje. 1793 m., po antrojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, atiteko Prūsijai, po 1815 m. Vienos kongreso – Rusijai. XIX a. pasienio punktas kelyje iš Berlyno į Varšuvą.

pora žodžių su vyriausiuoju pareigūnu, paaiškino man, kad kitos dienos rytą privalau kreiptis į policijos viršininko generolo Abramovicziaus³⁰ žinybą dėl paso ir Slupcoje sulaikytų knygų atgavimo.

Tos knygos man pridarė daugybę vargo ir privertė mieste užtrukti ištisas dvi savaites – dėl šio pasivėlinimo tačiau visai neapgailėdavau, nes galėjau pasinaudoti šeimų, kurioms turėjau rekomendacinius laiškus, svetingumu. Svarbiausias tarp jų buvo kunigaikštis Sapiega, kurį seras Johnas Hope'as pažinojo iš savo kelionių laikų. Paskui grafas Kosakovskis³¹ ir galiausiai Britanijos konsulas pulkininkas Du Plat³². Taip pat susibičiuliavau su broliais Evansais³³, įsteigusiais fabriką ir gerai sukusiais verslą, nežiūrint didelių mokesčių už importuojamą geležį ir nuostolių dėl dažnų bažnytinių švenčių, kai tekdavo stabdyti gamybą.

<...> Tai vieni, tai kiti rodydavo man miestą, imdavo kartu su savimi į teatrą, veždavo į Karališkuosius rūmus Lazenkose ir Belvederyje ar per Vyslą į Pragę, kur vyksta didžiulis arklių, raguočių galvijų, avių ir kiaulių turgus ir kur galima pamatyti lenkų prastuomenės, valstiečių bei žydų tipų <...>. Kita proga surengta iškyla į <...> Černiakovą³⁴, kur šventojo globėjo atleidų proga vyko mugė, panaši į tas, kokių vėliau mačiau dar ne kartą. Nesuskaičiuojama minia didelių ir mažų, senų ir jaunų, vyrų ir moterų, sveikų ir ligonių, turtingų ir vargšų užtvindė bažnyčią ir apylinkes. Pakaitomis grūdosi į šventovę, trokšdami paliesti sidabro sanktuariumą su šventojo relikvijomis. Tokio religinio užsidegimo dar niekada nebuvau matęs. Labiausia mane pribloškė tai, kad minioje maišėsi kilmingos ponios su paprastomis kaimietėmis, sergančiomis bjauriomis ligomis, kaip kad *plica polonica*³⁵ ar raupsai³⁶, ir motinomis, karštligiškai glėbiančiomis mirstančius mažutėlius; iki šiol sudrebu prisiminęs bažnyčioje tvyrojusią smarvę, kurios jokie dangiški smilkalai negalėjo nustelbti. Iškilmes užbaigė šlykštus puotavimas ir linksmybės žydų palapinėse, kur upėmis besiliejančią degtinę dainuodami maukė girtuokliai, vyrai ir moterys, iki visiško apkvaitymo, kol

30 Ignacy (Ignatij) Abramowicz (1793–1867) – lenkų kilmės Rusijos armijos generolas. Dalyvavo malšinant 1831 m. sukilimą. 1844–1851 ir 1861 m. Varšuvos oberpolicmeisteris.

31 Stanislovas Feliksas Korvin-Kosakovskis (Stanisław Szczęsny Korwin-Kossakowski, 1795–1872), prisiminimų autorių pakvietusio Bower Saint Clairo žmonos brolis. Gyveno Varšuvoje ir Vaitkuškyje (Vilkmergės apskr.). Mėgėjiškai užsiėmė daile, domėjosi egiptologija.

32 George Gustavus Charles William du Plat (1796–1854) – 1841–1851 m. Didžiosios Britanijos konsulas, 1851–1854 m. generalinis konsulas Varšuvoje.

33 Iš Anglijos atvykęs Thomas Evansas Varšuvoje 1816 m. atidarė geležies dirbinių sandėlį, o 1822 m. įsteigė nedidelę liejyklą. Kai 1823 m. prisijungė jo brolis Andrew, 1824-aisiais įmonei buvo suteiktas pavadinimas „Broliai Evansai“ („Bracia Evans“). 1837 m. Thomasui mirus, jį pakeitė broliai Alfredas ir Douglas. Brolių Evansų geležies dirbinių fabrikas veikė iki 1866 m.

34 Originaliame angliškame tekste nurodytas vietovardis *Tzermatow*, tačiau vertime į lenkų kalbą patikslinta, kad tai tikriausiai turėtų būti Černiakovas (Czerniaków) – kaimas į pietryčius nuo tuometinės Varšuvos, dabar Lenkijos sostinės rajono Mokotovo dalis.

35 Originalė – *plecta polonica*; kaltūnas, neišsukuojamas plaukų veltinys.

36 Tekste pavartotas žodis *leprosy*, vertime – *trąd*, t. y. raupsai, tačiau nežinia, ar prisiminimų autorius tiksliai įvardijo ligą, nes Lenkijoje šis susirgimas atslūgo dar XVII a., tad XIX a. turėjo būti jau labai retas.

nukrisdavo prie artimiausių sienų ar medžių. Taigi religinis ir kūniškas įkarštis, šventadienis ir dyka diena yra taip arti vienas kito, ir labai stebėjaisi galvodamas, kaip tie žmonės grįš į Varšuvą, esančią už penkių mylių.

Nekalbėsiu čia apie vargus, kuriuos patyriau mėgindamas atsiimti savo knygas, ir mano bergždžias apeliacijas policijoje bei kitose žinybose, kur niekas ne tik nekreipė dėmesio, bet ir nesiteikė pypkės iš burnos išimti, tad buvau priverstas padaryti išvadą, kad rusiškas reikalų tvarkymo būdas tėra farsas; tačiau iš skundų jokios naudos nebuvo. Dėl mano nelaimingų knygų sugražinimo esu dėkingas pulkininkui Du Plat ir jo sūnui. Kai nuėjau pas cenzorių, manęs klausinėjo, apie ką jose rašoma ir ar tai nesusiję su *la politique*. Tada mane įleido į jo didenybės kabinetą, kur kaltininkės buvo apžiūrinėjamos, tačiau be ženklų, kad tikrintojas supranta, kas jose parašyta; po poros minučių kvotos ir po kyšio įteikimo tyrėjui, taip pat po *douceur*³⁷ kurjeriui jos buvo man atiduotos, ir taip šis provokuojantis žaidimas slėpynėmis baigėsi. Nesiplėsdamas pridursiu, kad Varšuva – gražus miestas, jos gyventojų daugumą gatvėse sudaro kareiviai, uniformuoti pareigūnai ir abiejų lyčių žydai pusiau rytietiškais kostiumais. <...> Pulkininkas Du Plat išgavo mano užsienio pasą ir liepė jį paslėpti, o viešnagės laikui davė vieną iš savųjų.

Kelias į Kauną eina per plokščią ir neįdomų kraštą; pakeliui pasitaikantys miesteliai ir kaimai apgyvendinti, kaip atrodo, daugiausia žydų, kurie šiame krašte yra „patentuoti maisto tiekėjai“ ir degtinės pardavinėtojai. <...> Tik nedaugelis jų verčiasi žemės ūkiu, pagrindinis jų užsiėmimas – prekyba ir pinigų skolinimas, kadangi nei bajoras, nei valstietis prekiauti nesugeba: šie, net ir turėdami pinigų, prekiauti neįstengtų, pirmasis – dėl paniekos, antrasis – dėl nemokšiškumo. Tai paaiškina pastaruoju metu dažnai pasitaikantį žiaurų elgesį su žydais. Vos galą su galu suduriantys valstiečiai įsiskolina žydams už sėklą, lygiai taip pat ir bajorai, kurie iš žydų semia grynuosius, o mokėti turi brangia mediena ir javais, dėl to daugelis dvarų nuskursta.

Mano kelionė iki Kauno praėjo be nuotykių. Patirties pamokytas, apsirūpinau maisto atsargomis, kuriomis dalinausi su mandagiu karininku, vykstančiu į St. Peterburgą, už ką jis atsilygindavo savaisiais ištekliais. Į omnibusą panašiam diležane jaučiausi tarsi namuose, nes jis, kaip ir tasai, kuriuo keliavau iš Slupcos, buvo pagamintas žinomo Edinburgo fabrikanto Croallio³⁸ – apie tai skelbė viduje pritaisyta žalvarinė lentelė. Kitą dieną atvykus į Kauną, miestą, tapybiškai išsidėsčiusį Nemuno ir Vilijos santakoje, garsėjantį kaip vieta, kur Napoleonas įsiveržė į Rusiją ir kur bažnyčios požemiuose galima pamatyti krūvas kaulų – sutriuškintos armijos likučius, įvyko nutikimas, pralinksminęs mane ir mano bendrakeleivį karininką. Per muitinės patikrinimą pareigūnai iš mano drabužių skrynios ištraukė dėžutę piliulių, kurias tikriausiai palaikė saldinais; kadangi nesipriešinau, dėžutė apkeliavo paeiliui

³⁷ Pranc. *douceur* – dovanėlė už patarnavimą.

³⁸ John Croall – garsus Edinburgo susisiekimo priemonių gamintojas. Verslą pradėjo 1820 m. Pašto karietas, pritaikytas keturių bei šešių arklių kinkinėms, tiekė ir Rusijos imperijai.

visus ir į skrynią sugrįžo tuščia. Sunku buvo susilaikyti nesijuokus matant, kaip visi susiraukė, kai pradėjo kietus žirnelius čiulpti. Kaip tik tada karininkas manęs paklausė, ar ne man adresuotas laiškas, kurį laikė rankoje. Tai buvo laiškas nuo p[ono] St. Clairo, sunerimusio dėl mano ilgos viešnagės Varšuvoje ir atsiuntusio savo eigulį manęs laukti. Taigi mano užsitęsusi kelionė jau artėjo į pabaigą. Pašto stotyje pavalgęs sočių vakarienę, atsisveikinau su draugiškuoju rusu. Vakarop eigulys pakinkė ar, tiksliau, pririšo arklius prie brīckos <...>. Kadangi jis kalbėjo tik lenkiškai, galėjome susišnekėti vien ženklais. Keliaudami sustodavome kiekvienoje pašto stotyje, viena nuo kitos nutolusioje per penkiolika varstų, ir ilsėdavomės dvi ar tris valandas³⁹. Pašto stotys visos panašios, tai ilgi mediniai pastatai su pravažiuoju viduryje nuo vieno iki kito galo, pakankamai plačiu ratuotoms priemonėms⁴⁰. Vienoje pusėje – arklidės, kitoje – dviejų pėdų⁴¹ aukščio platforma, iš kurios patenkama į gyvenamąsias patalpas; tarp šių didžiausia virtuvė ir svečių kambarys su suolais pasieniuose. Likusius kambarius galima būtų pavadinti miegamaisiais, bet šieno glėbys, kurį keliauninkas pridengia gūnia, čia atstoja gultą ir čiužinį.

Šeiminkė gerokai išblukusiu *déshabillé*⁴² mums atvykus įpūtė ugnį, uždegė ilgą pušies skalą, ją įsmeigė į vertikalaus baslio įpjovą ir kartkartėmis pataisydama užvirė vandenį arbatai. Kai eigulys, pasirūpinęs arkliais, sugrįžo, puikiai pasisotino atsargomis, kurias buvau pasipildęs Kaune, ir apie aštuntą vėl išsiruošėme į kelią. Taip keliaudami nuo stoties iki stoties praleidome šaltą, darganotą naktį; važiuojome per didelius miškus, per kuriuos ėjo tiesus ir strėlė kelias, abiejose jo pusėse buvo iškirsti tušti plotai – kaip man paaiškinta, jie turėjo apsaugoti keliaujančią imperatorių nuo nepastebimo piktavalių asmenų prisiartinimo. Jau švito, kai atvykome į arčiausiai Veprių esančią Pageležių pašto stotį. Vepriuose buvome šeštą valandą ryto, kai dar visi miegojo, ir Jasius, durininkas, nuvedė mane į mano miegamąjį.

Neilgai miegojus, pažadino linksmas balsas: „Na, pagaliau atvykai, sveikas!“ Tai buvo St. Clairas. Paskui patarnautojas atgabeno vonią bei kibirą šilto vandens nusiprausti, ir netrukus jau pusryčiau su šeima. Šeiminkė mane priėmė labai nuoširdžiai, todėl valgydamas visą laiką jaučiausi tarsi namuose. Berniukai buvo aprenkti pagal lenkišką madą, ties blauzdomis susegtomis plačiomis kelnėmis, auliniais batais, jiems, tarytum mergaitėms, ant pečių krito ilgi plaukai. <...>

39 Išvykęs iš Kauno, Langhorne'as sustojo trijose – Turžėnų, Jonavos ir Pageležių – stotyse.

40 Langhorne'as mini medinius pastatus, o dauguma stočių buvo mūrinės, pastatytos pagal Rusijos imperijoje patvirtintus tipinius projektus, ir tik pagalbiniai statiniai suręsti iš medžio (žr. Čerbulėnas 1986). Reikia pažymėti, kad svetimšalis važiuojo svarbiu Sankt Peterburgo–Varšuvos traktu, kurio atkarpa tarp Daugpilio, Kauno ir Virbalio, nutiesta 1830–1836 m., turėjo kietą suplūktą žvyro dangą. Tai buvo brangiausia atsiejęs, moderniausias ir geriausiai prižiūrimas to meto Lietuvos kelias. Norint juo važiuoti, buvo privalu užkardose įsigyti mokamą leidimą (žr.: Pleckevičius 2000; Ramanauskas 2005). Nepigiai kainuodavo ir kelionė aštuonvietėje dengtoje pašto karietoje: vykstant iš Kauno į Ukmergę reikėję mokėti 4, o iš Kauno į Sankt Peterburgą – net 33 sidabro rublius, primokant po 5 kapeikas už kiekvieną 20 svarų viršįjančią bagažo svorio vienetą (*Памятная книжка...* 1846: 149).

41 Maždaug 60 cm.

42 Pranc. *déshabillé* – laisvas naminis drabužis, dėvimas rytais ar vakarais.

P[ono] St. Clairo senelis, 1745 metais įveltas į Stiuartų sukilimą⁴³, pabėgo į Prancūziją ir stojo tarnauti Liudviko XV dvare⁴⁴; jo sūnus⁴⁵, panikai praėjus, įstojo į Rytų Indijos laivyną, į kurį [vėliau] įtaisė ir mano draugą⁴⁶. Kartą 4 dešimtmetyje atostogaudamas šis aplankė savo tėvus, gyvenančius Florencijoje. Turėdamas polinkį tapybai, buvodavo Pitti paveikslų galerijoje, ten sutiko tapybą studijuojančią damą, ir ji tapo jo žmona⁴⁷; suprantama, jo jūrinė karjera užsibaigė. Damos tėvai buvo grafai Kosakovskiai⁴⁸, Lietuvoje valdę didžiulius dvarus, kurių vieną, Vėprius, jaunavedžiai gavo dovanų savo vestuvių dieną⁴⁹, o šiuos įvykius [knygoje] „Loiterings of Travel“ įdomiai aprašė tuo metu Florencijoje viešėjęs p[onas] N. P. Willisas⁵⁰. Kadangi jos [Pelagėjos Kosakovskytės Bower Saint Clair – J. M.] našlė motina gyvenė kartu su sutuoktiniais, tiesa, atskiroje namo dalyje, apie ją taip pat noriu tarti keletą žodžių. Jos [šeimininkės motinos – J. M.] tėvas buvo kunigaikštis Potockis⁵¹, kuris, tarnaudamas pasiuntiniu Konstantinopolyje, vedė grožiu garsėjusią graikę ir su ja susilaukė dar dviejų dukterų, ištekėjusių už rusų Kiselevo ir Naryškino⁵². Ponia Potockytė, nors kartais St. Clairui įgrisdavo, daugiausia dėl jos tarnų rietenų su jo tarnais, buvo įdomiausia dvaro gyventoją ir lenkė iki kaulų smegenų, o jos seserys save laikė rusėmis. Ją vertino Napoleonas, kuriam 1812 metais jo Varšuvos

43 Stiuartų, kitaip – jakobitų, sukilimas, 1745–1746 m. maištas, kuriam vadovavo kataliko Vello princo Jameso Franciso Edwardo Stuardo sūnus Charlesas Edwardas, kaip ir tėvas, siekęs Didžiosios Britanijos Karalystės sosto. Nugalėtas sukilėlių vadas pasitraukė į Prancūziją.

44 1746 m. palikdamas gimtinę Aleksandro Bower Saint Clairo senelis, priklausęs senai aristokratiškai škotų katalikų giminei, buvo aštuonmetis berniukas. Našlaitį, kurio tėvą Aleksandrą Bowerį nukankino karaliaus Jurgio II kareiviai, o motina Margaret Saint Clair sukręsta staiga mirė, išgelbėjo giminaitė. Per Olandiją vaikas slapta buvo išvežtas į Paryžių, ten įstojo į Škotų koledžą, o po kurio laiko tapo Liudviko XV garbės pažu. Vėliau jam, kaip sukilimo metu buvusiam mažamečiui, leista sugrįžti į tėvynę ir susigrąžinti šeimos turtą – Kincaldrumo dvarą Forfaršyro (Angus) grafystėje (žr. *Kincaldrum House...*).

45 Graham Bower (ca 1770–1844), vedęs Emily Paterson.

46 Autorius turi omeny savo darbdavį, Grahamo Bowerio sūnų Aleksandrą Bower Saint Clairą. Regis, šis buvo pirmasis, ėmęs naudoti išplėstą asmenvardžio formą, sudarytą iš tėvo ir prosenelės giminės pavardžių.

47 Pelagėja Korvin-Kosakovskytė (Pelagia Korwin-Kossakowska, 1798–1881).

48 Juozapas Dominykas Korvin-Kosakovskis (Józef Dominik Korwin-Kossakowski, 1771–1840) ir Liudvika Sofija Potockytė (Ludwika Zofia Potocka, 1779–1850).

49 Romanas Aftanazis tvirtina, kad Pelagėja Kosakovskytė Bower Saint Clair Vėprius paveldėjo po tėvo mirties (Aftanazy 1993: 419). Tačiau 1836 m. sudarytame dvaro inventoriuje ji jau įvardijama kaip šio turto savininkė (1836 metų Vėprių dvaro inventorių. *Vėpriai* 2010: 112–121). Todėl reikia manyti, kad Langhorne'o teiginys yra pagrįstas ir nurodo tikslų nuosavybės teisių perdavimo laiką.

50 Nathaniel Parker Willis, amerikiečių rašytojas, poetas, apžvalgininkas, rašęs *New York Mirror* bei kitiems dienraščiams. XIX a. 4 deš. pr. lankėsi Italijoje, taip pat Florencijoje, aprašė šioje kelionėje sutiktus žmones, matytas vietas, paminklus, dailės kūrinius. Jo tritomis *Loiterings of Travel* išleistas 1835 m. Londone.

51 Stanislovas Feliksas Potockis (Stanisław Szczęstny Potocki, 1751–1805), prorusiškų pažiūrų Abiejų Tautų Respublikos politikas, vienas iš Targovicos konfederacijos organizatorių, jos maršalas. Liudvika Sofija (žr. 46 išnašą) – jo dukrė iš antrosios santuokos su Juzefa Amelija Vandalin-Mnišek (Józefa Amelia Wandalin-Mniszech, 1752–1798).

52 Autorius kalba apie trečiąją Potockio žmoną – graikų kilmės Zofiją Glavani (1760–1822), *primo voto* Witt, kadaise garsią Stambulo kurtizanę, ir dvi jos dukteris – Sofiją Kiselevą ir Olgą Naryškina, netikras Liudvikos Sofijos Kosakovskienės seseris.

dvare ji atvirai išsakydavo savo nuomonę, o imperatorius dėl to nepykdamas. Savo laikais ji buvo gerai žinoma, be to, kaip ir jos dukterė, puikiai mokėjo daug kalbų. Abi buvo pamaldžios katalikės.

St. Clairas greitai užkariavo apylinkių žmonių širdis. Pradėjo importuoti škotų galvijus bei avis, diegti škotiškus plūgus bei akėčias, turėjo Faifo mašiną⁵³, tačiau tuomet, kai ten atvykau, jis jau buvo atgrasintas, nes kaimiečiai ne visada paisė jo norų. Prieš jam atvažiuojant, dvarą valdė ekonomai, ir kaimo žmonių nebuvo paisoma. Jis palenkė į save valstiečius, juos traktuodamas kaip žmogiškas būtybes, o jie už tai atsidėkodavo savanoriškai atnešdami žuvies, paukštienos, kiaušinių ir medaus, tačiau nebuvo įmanoma jų įkalbėti naudoti škotiškus padargus ar vertinti kalnų galvijus. Jį didžiai gerbė tiek kaimynai, tiek gubernatorius, kuo kiti dvarininkai negalėjo pasigirti. Namas buvo didelis medinis pastatas ant akmeninių pamatų⁵⁴, su rūsiu, sandėliais ir podėliais, stovėjęs vidury kiemo, kurį iš vienos pusės supo arklidės ir ratinė, iš kitos – virtuvė ir tarnų būstai. Už namo augo sodas, per jį vinguriavo upelė, sukanti malūno ratą ir įtekanti į didelį ežerą. Mažoje prieplaukoje buvo pririštos trys iškylių valtys, o toliau vandenyje pastatytas maudyklės namelis. Už poros mylių tekėjo nemaža žuvinga upė⁵⁵, pasakota, kad joje esama milžiniškų gyvačių, tačiau jų niekas nebuvo matęs. Kitoje ežero pusėje stovėjo bažnyčia, taip pat medinė, o kaimelio viduryje, ant kalvos, matėsi sugriuvusi senovinė pilis, kurioje, kaip teigta, medžioklės metu apsistodavo Jogailaičiai, o dabar vienoje jos dalyje gyvena kunigas. Kadangi įvairiausių žvėrių buvo daug, tiek kaimynai medžiodavo visai nekviesti, tiek mes kartkartėmis vykdavome medžioti į jų valdas. Svečių apgyvendinimas nesukeldavo sunkumų, nes šie atsiveždavo savo tarnus ir patalynę. Bendruomeninis gyvenimas pasižymėjo neformaliu svetingumu, ir priėmimams niekada nieko nepristigdavo. Tokių pobūvių neverta aprašinėti, nes jie visur yra vienodi. Tačiau kaip būdingą vietinį pomėgį reikia paminėti įprotį vakarais, o prastu oru ir ištisomis dienomis, lošti kortomis. Kaip sakiau, senoji grafienė turėjo savo apartamentus, ir laikas nuo laiko vis išpliekisdavo barnis tarp jos tarnų ir jos dukters patarnautojų. Jos senas kamerdineris, nešiojęs išblukusią žalią livrėją ir tarnavęs jau daugelį metų, kartais prie pietų stalo tapdavo juoko priežastimi. Jei pašnekesys būdavo jam rūpima tema, kaip privilegijuotas tarnas įsiterpdavo į pokalbį ir liaudavosi nešiojęs dubenis tol, kol nebaigdavo kalbėti; neretai jis apibardavo namų šeimininkę, kaip kad, be abejo, tai yra daręs jos vaikystėje. „Kuo daugiau tarnų, tuo prastesnis patarnavimas“ – skelbia lenkų patarlė <...>.

53 Kuliamoji garo mašina. Tokios garo mašinos Škotijoje pradėtos naudoti XVIII–XIX a. sandūroje Faifo grafystėje (Leighton 1840: 47).

54 Langhorne'as išvydo senąjį dvaro rūmų vaizdą. Po to, kai 1855 m. dvaras buvo parduotas Podbereskiam, prie medinio namo skirtingu laiku pristatyti du fligeliai (vienas iš jų – dviaukštis klasicistinių formų mūrinis pastatas – išliko iki mūsų dienų).

55 Šventosios upė.

Dažnas lankymasis pas kaimynus, taip pat Vilniuje ir Kaune, leido perprasti didelį lenkų svetingumą bei mandagumą, galiu prisiminti atsitikimą, kaip nuo vienos iš mūsų karietų buvo nuimtas ratas, kad tik negalėtume išvažiuoti. Man darė įspūdį ir kita aplinkybė, o būtent tai, kiek energijos, laiko ir jėgų šiame krašte ėjo perniek! Išsilavinusius žmones despotiška valdžia buvo visiškai atskyrusi nuo bet kokios visuomeninės veiklos ir privertusi gyvenimą leisti pramogaujant kaimė ir lošiant kortomis. Negalima teigti, kad gyventojai nemėgo skaityti. Vepriuose buvo rinktinė biblioteka, tokias mačiau ir kituose dvaruose. Tačiau seklių baimė, ypač miestuose, varžė laisvą pokalbį, ir ne kartą buvau perspėtas dėl nekaltų pastabų apie *la politique*. <...> Mūsų gyvenimas tekėjo tolygia vaga, tačiau niekada nebuvo monotoniškas ar nuobodus. Žinias iš užsienio gaudavome tik privačiuose laiškuose. „Galignani’s Messenger“⁵⁶ būdavo tiek juodai užtepliotų straipsnių⁵⁷, kad iš jo nedaug teturėjome naudos, o Vilniaus laikraštis skelbė tik valdiškus pranešimus. Valtimis dažnai iškylaudavome ir darydavome manevrus. Vasarą kas savaitę lygumose ar pelkėse medžiodavome, taip pat žūkliaudavome, o žiemą naršydavome miškų glūdumas, ieškodami kurtinių; paprastai išeidavome vakare ir naktį praleisdavome girios stovykloje prie didelio laužo. Pasitaikydavo, kad nušaudavome vilką ar šerną. *Aurora borealis*⁵⁸ vaizdas ir klausymasis garsų, kuriuos galinga Eolo arfa užaudavo vėjas, buvo įprastos pramogos žiemą, kai dangus toks pat baltas kaip žemę užklojęs sniegas. Tai būdavo prekybinio sambrūzdžio metas, ir ištisos rogių vilkstinės iš įvairiausių pakraščių veždavo maisto produktus ir gaminius. Tada vilkams spėsdavo spąstus, o žvejai lede grėždavo skylės. Madinga buvo važinėti rogėmis skambant arklių varpeliams, o ant ežerų ir upių čiuožinėta pačiužomis.

Kai dėl kaimiečių, tai pas humaniškus dvaro savininkus jie gyveno visai gerai, bet žinau porą trejetą vietų, kur su valstiečiais buvo žiauriai elgiamasi ir dėl mažiausio nusižengimo plakama rykštėmis. Kaip ir visur, kai kurie buvo pasiturintys, tačiau dauguma – vargšai, o daugelį žlugdė degtinė: tai buvo bulvių arba rugių ištrauka, kurią jie gėrė neapdorotą. Buvo jie apsileidę ir miegodavo su šūbomis, t. y. avikailio skrandomis. <...> Ar jie turėjo kokios naudos iš baudžios panaikinimo, neaišku, nes tamsuomenė laisvės nesupranta, tačiau tikėkimės visa ko geriausio.

<...> Savo padriką paskaitą užbaigsiu pasakojimu, kaip mačiau didįjį carą Nikolajų. Vieną rudens rytmetį gavome bajorų maršalo laišką, pranešantį, kad į Vilnių atvyks caras apžiūrėti kariuomenės, ir kviečiantį mūsų šeimą dalyvauti. Nurodytą dieną St. Clairas ir aš apsirengėme kaip įmanydami geriau, t. y. kiltais, tad, žinoma, atrodėme įtartinais; mums buvo skirtos rinktinės vietos stebėti didingą reginį. Įvairių luomų žmonių susibūrimas buvo milžiniškas, tačiau tvyrojo mirtina tyla, tarytum

56 Nuo 1814 m. Paryžiuje ėjęs dienraštis anglų kalba. 1884 m., pasikeitus leidėjui, pervadintas *Daily Messenger*.

57 Rusijos imperijoje užsienio cenzūros tarnybos iš kitų šalių gaunamuose periodiniuose leidiniuose nepageidaujamus straipsnius užtepdavo juodais dažais. Šį darbą atlikdavo specialiai samdomas tarnautojas.

58 Lot. šiaurės pašvaistė. Autoriaus tvirtinimas, kad šis atmosferos reiškinys Lietuvoje buvo įprastas, kelia abejonių.

baiminantis kažko grėsmingo, tesigirdėjo komandos žodžiai. Karių pulkus buvau matęs tik Edinburgo pilyje ir Piershille⁵⁹, o čia regėjau mases, užtvindžiusias visą lygumą. Pasibaigus manevrams, caras su palyda prajoyo pro mus ir, apsikeitęs pora žodžių su bajorų maršalu, pasišaukė St. Clairą, žerdamas jam galantiškus komplimentus, o kartu žvilgčiodamas į mane, stovintį su škotiška kepuraitė rankose. Man atrodė, kad tai didingiausias mirtingasis iš visų mano matytų. Kaip vėliau sužinojau, caras klausė, ar nestočiau jam tarnauti.

Po mėnesio ar šešių savaičių visi, išskyrus senąją poniją, dideliu ekipažu išvykome į Paryžių per Marienburgą, Berlyną, Frankfurtą, Metzą ir Strasbūrą, kuriame mūsų karieta buvo pastatyta ant geležinkelio platformos, ir po trijų savaičių įdomios, bet be ypatingų nuotykių kelionės atkakome į iš anksto užsakytus apartamentus Champs Elysées, kur praleidome žiemą draugijoje, susidedančioje daugiausia iš lenkų: Zamoiskių, Čartoriskių, Branickių, Naryškinų ir Šuvalovų.⁶⁰

Gauta 2015 05 12

Priimta 2015 07 07

Literatūra ir šaltiniai

1. Aftanazy, R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wydanie drugie. T. 4. *Województwo wileńskie*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993.
2. Bairašauskaitė, T. *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853). Bajoro viešojo ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: LLI leidykla, 2011.
3. Böldyrew, A. *Matka i dziecko w rodzinie polskiej. Ewolucja modelu życia rodzinnego w latach 1795–1918*. Warszawa: Neriton, 2008.
4. Čerbulėnas, K. Keliai, arklių pašto stotys bei kiti pakelių pastatai. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*. 1986. 8: 15–29.
5. Giunterytė Puzinienė, G. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 metų dienoraštis*. Iš lenkų k. vertė I. Aleksaitė. Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005.
6. Griškaitė, R. Emilijos Beniovskytės-Vrublevskienės (Emilia z Beniowskich Wróblewska, 1830-10-05–1886-12-23) dienoraščiai (1850-08-05–1886-09). *Archivum Lithuanicum*. 2012. 14: 227–308.
6. Jałowicki, M. *Na skraju Imperium*. Wybór i układ tekstu M. Jałowicki. Warszawa: Czytelnik, 2003.
7. *Kincaldrum House and the Bower Family*. Prieiga per internetą: <http://www.monikie.org.uk/kincaldrum-house2.htm> (žiūrėta 2015 01 29).
8. Kossakowska-Szanajca, Z. *Zapiski dla wnuków*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 2009.
9. Langhorne, W. H. Reminiscences of a sojourn in Lithuania half a century ago. *Proceedings of the Anglo-Russian Literary Society*. 1904. May–June–July: 10–25.
10. Leighton, J. M. *History of the County of Fife*. Glasgow: Joseph Swan, 1840.
11. Pezda, J. Saint-Clair Stanisław. *Polski słownik biograficzny*. T. XXXIV/3, zesz. 142. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993: 331–332.
12. Pleckevičius, J. *Traktas Sankt Peterburgas–Varšuva. Utenos apskritis*. Utena: „Utenos spaustuviė“, 2000.
13. Ramanauskas, R. Arklių paštas Sankt Peterburgo–Varšuvos trakto Ukmergės–Kauno ruože. *Eskizai*. 2005. 15: 38–52.
14. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego. T. 13. Warszawa: „Wiek”, 1893.

⁵⁹ Buvusi karinė gyvenvietė, dabar – Edinburgo priemiestis. 1793 m. čia pastatytos kavalerijos kareivinės (nugriaautos 1938 m.).

15. *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. J. Bachóra, A. Kowalczykowej. Wydanie czwarte. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009.
16. *Vepriai*. Sud. V. Mačiekus, E. Korzonaitė, J. Žentelis. Vilnius: Versmė, 2010.
17. Иванов, А. *История российского туризма (IX–XX века)*. Москва: Форум, 2011.
18. *Отчет Виленской публичной библиотеки и музея за 1905 год*. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1906.
19. *Памятная книжка ковенской губернии на 1847 год*. Ковно: Губернская типография. 1846.

Jolita Mulevičiūtė

On the British in Lithuania, or William Henry Langhorne's journey to Vepriai

Summary

The article presents W. H. Langhorne's reminiscences of his sojourn in Lithuania. The Reverend W. H. Langhorne was an amateur historian of the Catholic Church in Scotland and his native areas. In the second half of the 1840s, the author of memoirs came to Vepriai, the Bower Saint Clair family estate, to teach the sons of its owners. Then, the arrival of a Scotchman in Lithuanian provinces was unusual (a more distinct precedent being Scottish merchant settlers in Kėdainiai in the 17th century); however, in the Russian Empire, Scotchmen used to come comparatively often and some of them even went into business or joined the military service. Half a century later, W. H. Langhorne published the impressions of his youth in the Proceedings of the Anglo-Russian Literary Society (May–June–July, 1904). His text provides information about travelling conditions in the Russian Empire. It expands fragmentary knowledge about cultural relations between Great Britain and Lithuania and introduces some new data on the history of Lithuanian noble houses.

KEY WORDS: Great Britain, anglomania, travelling, Lithuanian estates, history of noble families, Vepriai, the Bower Saint Clair family